

DARBA DROŠĪBA UN UZŅĒMĒJDARBĪBAS IESPĒJAS NO BEZDARBNIEKU SKATPUNKTA

WORK SAFETY AND BUSINESS OPPORTUNITIES FROM THE POINT OF VIEW OF THE UNEMPLOYED

Kristīne IVANOVA

Rēzeknes Augstskola, maģistrante,
Rēzekne, Latvija
Tālrunis: +371 28878151, e-pasts: kristine-ivanova@inbox.lv

Liena POIŠA

PhD stud., Latvijas Lauksaimniecības Universitāte
Jelgava, Latvija
E-pasts: lienapoisa@inbox.lv

Einārs ULNICĀNS

Mg. oec., lektors, pētnieks, Rēzeknes Augstskola
Rēzekne, Latvija
Tālrunis: +371 26738913, e-pasts: ulnicans@navigator.lv

Abstract. *The purpose of the study is to evaluate business opportunities and statistics on work safety in Latgale and Rezekne, and the unemployed people's view on the necessity and use of the labour protection in Rezekne and its district. The unemployment rate in Rezekne is much higher than in other major Latvian cities - 23% of the economically active population. In order to improve employment in the city, it is important to improve work safety for workers and encourage the unemployed to start secure business activities, for example, a small business of bio-energy production.*

Keywords: *breaches of work safety, business activities, labour protection, survey, training of the unemployed, the unemployed, work environment*

Ievads

Pētījums par darba drošību un aizsardzību, uzņēmējdarbības iespējām no bezdarbnieku skatpunkta ir aktuāls. Bezdarba līmenis Rēzeknē 2010. gada decembrī sasniedza 23% no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaita, kas ir ļoti augsts, salīdzinot ar vidējo bezdarba līmeni valstī šajā periodā – 14,3 %, un kas gadiem ilgi ir daudz augstāks, nekā citās lielākajās Latvijas pilsētās (14.). Tāpēc ir svarīgi noskaidrot, kā potenciālie darba ņēmēji un devēji (šobrīd vēl bezdarbnieki) raugās uz darba aizsardzības pasākumu nepieciešamību un nozīmīgumu, kā arī praktiski izmanto dažādas iegūtās darba iemaņas un prasmes. Piemēram, izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) piedāvāto pakalpojumu „Pasākumi komercdarbības vai pašnodarbinātības uzsākšanai”, daudzi bezdarbnieki varētu uzsākt

bioenerģijas ražošanu. Latvijā ir daudz neizmantotas lauksaimniecības zemes. Pēc Lauku atbalsta dienesta informācijas 2010. gadā tie bija 361 000 ha. Latvijā atjaunojamie energoresursi aizņem vienu trešo daļu primāro energoresursu bilancē, ko plānots palielināt līdz 37% 2016. gadā (1.). Tāpēc neapstrādājās augsnēs būtu iespējams audzēt enerģētiskos augus, līdz ar to samazinot meža koksnes patēriņu. Miežabrālis un sējas kaņepes Latvijas apstākļos būtu piemēroti augi bioenerģijas iegūšanai, jo šie enerģētiskie augi ir produktīvi un, ievērojot pareizu agrotehniku, arī salīdzinoši lēti pēc izmaksām (2.; 5.; 10.; 11.; 13.).

Šobrīd tikai aptuveni 30 % Nodarbinātības valsts aģentūrā reģistrēto bezdarbnieku saņem bezdarbnieka pabalstu, pārējie ir spiesti vai nu doties pie sociālā darbinieka kārtot garantēto minimālo ienākumu (GMI), vai arī piedalīties kādās aģentūras aktivitātēs. Jāatzīmē, ka bezdarbnieki aktīvi apmeklē dažādus NVA piedāvātos kursus, tai skaitā arī personīgā biznesa uzsākšanas kursus.

Bezdarbnieki bieži meklē visus iespējamus veidus, kā varētu nopelnīt naudu, un nereti, izmisuma mākti, viņi izvēlas strādāt neoficiāli, bez darba līguma un sociālajām garantijām. Tas bieži palielina risku ierindoties to cilvēku vidū, kas cieš nelaimes gadījumos darbā un nesaņem valsts garantēto palīdzību. Var novērot arī tādu tendenci - jo ilgāk cilvēki ir bez darba, jo mazākas prasības viņi izvirza darba devējam un ir gatavi iet strādāt gan neoficiāli, gan neatbilstošos darba apstākļos, kad tiek apdraudēta cilvēka drošība, gan darīt darbus, kas ir krietni zemāki par cilvēka profesionālo kvalifikāciju, iemaņām un zināšanām.

Aplūkojot nelaimes gadījumos cietušo sadalījumu pa profesijām (starp 9 profesiju grupām atbilstoši Profesiju klasifikatoram), redzams, ka visaugstākais šādu gadījumu īpatsvars ir divās profesiju grupās: kvalificēti strādnieki un amatnieki (ieguves rūpniecība, celtniecība, metālapstrāde u.c.) un iekārtu un mašīnu operatori un izstrādājumu montieri (rūpniecisko iekārtu operatori, dažādu iekārtu un mašīnu operatori u.c.). Šajās grupās tas sastādīja 20 – 23 % no visiem negadījumiem Latvijā. Augstais negadījumu skaits šajās profesiju grupās varētu būt skaidrojams ar to, ka šajās jomās darbs realizējas ar dažādu mehānisku iekārtu palīdzību un notiek paaugstināta riska apstākļos. Savukārt viszemākais negadījumu īpatsvars darba vietā ir kvalificētu lauksaimniecības un zivsaimniecības darbinieku vidū. Šajā profesiju grupā tas veido tikai 1 – 2 % no visu negadījumu kopskaita (15.). Aplūkojot datus par nelaimes gadījumu sadalījumu pa uzņēmumu grupām, redzams, ka vismazākais īpatsvars ir uzņēmumos, kuros strādā līdz 5 strādājošajiem - tie ir tikai 2 % 2008. gadā un 1 % - 2009. gadā. Iespējams, tas skaidrojams ar to, ka mazajos uzņēmumos tiek nodarbināts mazāks strādājošo īpatsvars, nekā citās uzņēmumu grupās. Bezdarbnieki droši varētu uzsākt uzņēmējdarbību alternatīvās bioenerģijas ražošanā arī

tāpēc, ka tieši lauksaimniecības un mazo uzņēmumu darbinieku vidū ir viszemākais nelaimes gadījumu skaits. Tātad viņi uzsāktu darbību sfērā, kura ir droša no darba aizsardzības viedokļa, kā arī sfērā, kas palīdzētu attīstīt Latvijas tautsaimniecību.

Latvijā ir veikti pētījumi darba aizsardzības jomā - „Darba apstākļi un riski Latvijā, 2005.-2007.” un „Darba apstākļi un riski Latvijā, 2009.-2010.” (4.). Rakstā ir atsauces uz šiem pētījumiem (turpmāk tekstā – Latvijā veiktais pētījums) un salīdzinājumi ar autoru veiktās aptaujas rezultātiem.

Latvijā 1991. – 2009. gadā veikti arī citi pētījumi par darba drošību, tomēr tos nav iespējams savstarpēji salīdzināt, jo apskatītas dažādas respondentu grupas, jautājumi formulēti dažādi utt. Pētījumu rezultātus ir grūti izmantot arī tāpēc, ka tos nav iespējams atrast vienkopus, tie ir izkļaidēti pa dažādu institūciju pētījumu pārskatiem drukātajos krājumos vai tiešsaistē, atsevišķām publikācijām utml.

Autoru veiktā pētījuma novitāte izpaužas tādējādi, ka iepriekšējie pētījumi darba aizsardzības jomā tika veikti strādājošo, darba devēju un darba aizsardzības speciālistu vidū, bet starp bezdarbniekiem šādi pētījumi nav veikti. Pētījumā tiek analizētas arī bezdarbnieku uzņēmējdarbības iespējas.

Pētījuma mērķis – izvērtēt uzņēmējdarbības iespēju un darba drošības statistiku, kā arī bezdarbnieku skatījumu uz darba aizsardzības pasākumu nepieciešamību un pielietojumu. Bezdarbnieki ir potenciālie darba ņēmēji un darba devēji, tāpēc ir svarīgi noskaidrot, kāda ir viņu pieredze un uzskati darba aizsardzības jomā.

Pētījuma uzdevumi:

- 1) Analizēt NVA statistiku par uzņēmējdarbības uzsākšanu veicinošo projektu dalībniekiem Rēzeknē un Rēzeknes novadā vai rajonā un projektu rezultātiem, izdarīt secinājumus;
- 2) Analizēt Valsts darba inspekcijas (VDI) datus par nelaimes gadījumiem darbā Rēzeknē un Rēzeknes rajonā, izdarīt secinājumus;
- 3) Veikt NVA reģistrēto Rēzeknes un Rēzeknes novada bezdarbnieku aptauju par darba aizsardzības un uzņēmējdarbības iespēju jautājumiem, analizēt tās rezultātus, izdarīt secinājumus, salīdzināt ar Latvijā veikto pētījumu rezultātiem.

Rakstā atspoguļota daļa no autoru veiktās statistiskās analīzes un aptaujas rezultātiem.

Pētījuma metodika

Pētījuma objekts – darba aizsardzības jautājumi un uzņēmējdarbības perspektīvas.

Darba izstrādē izmantotas šādas pētīšanas metodes:

1. statistiskās analīzes metode;
2. empīriskās izziņas metode (aptauja ar nepilnās novērošanas izlases paņēmieni);
3. aprakstošā metode.

Statistiskās analīzes pamats (1. un 2. pētījuma uzdevums) ir autoru rīcībā esošie NVA un VDI dati par Latviju, Latgali, Rēzeknes pilsētu un rajonu (līdz 2009. gada administratīvi teritoriālajai reformai) vai novadu (pēc reformas, no 2009. gada 1. jūlija). Izmantoti 2008. – 2010. gada dati.

Aptaujas ģenerālkopa (3. pētījuma uzdevums) ir NVA reģistrētie bezdarbnieki, pētījuma reģions – Rēzekne un Rēzeknes novads.

Lai aptaujas rezultātiem būtu augsta ticamības pakāpe un tos būtu iespējams vispārināt uz visu Rēzeknes pilsētu un novadu, tika izmantota nepilnās novērošanas metode ar izlases paņēmieni. Šāda metode ar nelieliem materiālajiem resursiem sniedz izsmeltošu informāciju ar augstu ticamības pakāpi, kas, veicot pētījumus, ir viens no vissvarīgākajiem aspektiem.

Aptauja tika veikta ar anketu palīdzību, kas tika izsniegtas izlasē iekļautajiem respondentiem aizpildīšanai rakstiskā veidā. Anketās tika iekļauti jautājumi par darba aizsardzības likumdošanas ievērošanu no darba devēju un darba ņēmēju puses (instruktāžu veikšanu darba vietās, individuālo aizsardzības līdzekļu izsniegšanu, lietošanu), iespējamām šķēršļiem, problēmām (ekonomiskajām, likumdošanas, zināšanu vai informācijas trūkumu), attieksmi pret darba drošību un tās nozīmi. Respondentu atbildes saistībā ar konkrētu darba aizsardzības pasākumu ievērošanu balstījās uz viņu pieredzi līdz darba zaudēšanai.

Ar daļu respondentu tika veiktas arī mutiskas pārrunas.

Izlases kopa izveidota, izmantojot mehānisko, neatkārtoto izlasi, bet bezdarbnieki – aptaujas respondenti tika atlasīti, izmantojot NVA datus. Kopas lielums aprēķināts pēc formulas (6., 236.):

$$n = \frac{t^2 \cdot s^2 \cdot N}{t^2 \cdot s^2 + \Delta_{\bar{x}}^2 \cdot N} \quad (1.)$$

kur n - vienību skaits izlasē, t - varbūtības koeficients, s^2 - izlases dispersija, N - vienību skaits ģenerālkopā, $\Delta_{\bar{x}}$ - izlases robežklūda.

Ģenerālkopa N ir 8982 reģistrētie bezdarbnieki Rēzeknē un Rēzeknes novadā (uz 31.12.2010) (14.).

Izlasses rezultātu ticamības varbūtība pieņemta kā $p = 0,95$, kas nozīmē, ka tikai 50 gadījumos no 1000 izlasses kļūda var iziet ārpus noteiktajām robežām (6., 227.) Varbūtības koeficients šādā gadījumā ir $t = 1,96$ (9., 421.).

Tā kā līdzīgi pētījumi agrāk nav veikti, izlasses dispersija s^2 noteikta, pamatojoties uz pieņēmumu par iespējamām atbildēm uz anketas 20. jautājumu- situācijas vērtējumu darba aizsardzības jomā. Tiek pieņemts, ka katrai atbildei tiek piešķirts noteikts punktu skaits, kur zemākais vērtējums - „Ļoti zema” ir 1 punkts, bet augstākais vērtējums - „Ļoti laba” ir 5 punkti. Tādējādi var aprēķināt iespējamo atbilžu variācijas apjomu (6., 235.):

$$R = x_{\max} - x_{\min} = 5 - 1 = 4 \quad (2.)$$

kur x_{\max} ir variējošās pazīmes vislielākā nozīme,
 x_{\min} ir variējošās pazīmes vismazākā nozīme.

Tālāk ir iespējams aprēķināt atbilžu vidējo kvadrātisko novirzi (6., 235.):

$$\sigma = \frac{R}{6} = \frac{4}{6} = 0,67 \quad (3.)$$

Vidējo kvadrātisko novirzi kāpinot kvadrātā, iegūst dispersiju (6., 234.):

$$\sigma^2 = s^2 = 0,67^2 = 0,4489 \quad (4.)$$

Izlasses robežkļūda $\Delta_{\bar{x}}$ aprēķināta, pieņemot, ka visbiežākā atbilde uz anketas 20. jautājumu būs „vidēja”, jeb $\bar{x} \approx 3$. Tālāk tika pieņemts, ka rezultātu atšķirība izlasses kopā un ģenerālkopā nedrīkst pārsniegt 5%, kā rezultātā izlasses robežkļūda ir $3 * 0,05 = 0,15$.

Ievietojot visus parametrus 1.formulā, izlasses lielums $n = 76$ bezdarbnieki. Anketas izlasē tika sadalītas proporcionāli starp dzimumiem (50/50). Tika aptaujāti 38 vīrieši un 38 sievietes, kuri arī atlasīti proporcionāli, atbilstoši mehāniskās atlasē nosacījumiem, pēc NVA sarakstiem.

Aptauja notika 2011. gada janvārī.

Pētījuma rezultāti

Pastāv uzskats: jo vairāk tiek apmierināta kāda konkrēta vajadzība, jo mazāks ir tās motivējošais spēks. Daļēji tam varētu piekrist. To apstiprina, piemēram, statistikas dati par bezdarbniekiem, kas varēja uzsākt uzņēmējdarbību, izmantojot NVA piedāvāto projektu „Pasākumi komercdarbības vai pašnodarbinātības uzsākšanai”, kura ietvaros tiek piešķirta dotācija uzņēmējdarbības uzsākšanai līdz 2000 Ls apmērā un pirmos 6 mēnešus tiek maksāta alga. Tomēr daudzi bezdarbnieki pēc projekta īstenošanas nav izmantojuši šo iespēju. Kā vienu no iemesliem var minēt, ka šiem cilvēkiem, iespējams, nav apmierinātas zemākās vajadzības, tāpēc viņiem arī pietrūkst motivācijas, lai uzņemtos risku, jeb viņiem nav vēlšanās pāriet uz augstāka līmeņa vajadzībām. Jāatceras, ka motivācija ir svarīgs cilvēka sabiedrotais ceļš uz pašattīstību un varu, jo tieši pateicoties augstai motivācijai, cilvēks izvirza savā dzīvē mērķus, kā arī uzdevumus, ar kuru palīdzību tas cer sasniegt savu mērķi (7.,45.). Tomēr nedrīkst arī aizmirst citas cilvēka dotības, jo, kā norādīts karjeras iespēju izpētes metodikā, lai kļūtu par uzņēmēju, nepieciešamas arī matemātiskās un starppersonu komunikatīvās dotības (8.,12.;8.,23.;8.,29.).

NVA statistika par 2010. gadu parāda, cik bezdarbnieku Rēzeknes filiālē piedalījāsursos, kuri saistīti ar uzņēmējdarbību:

1. Neformālā izglītība (īsie kursi):
 - ✓ Vadības pamati – 24 cilvēki;
 - ✓ Komercdarbības pamati – 24 cilvēki;
 - ✓ Komercdarbība laukos – 48 cilvēki;
 - ✓ Projektu vadība (bez priekšzināšanām) – 96 cilvēki.
2. Profesionālā izglītība (profesionālie kursi):
 - ✓ Projektu vadīšana – 12 cilvēki (17.).

Aplūkojot datus, redzams, ka kopumā izglītību jomās, kas saistīta ar uzņēmējdarbību, ieguvuši 204 bezdarbnieki. No šiem 204 tikai 17 bezdarbnieki iesniedza projektus uzņēmējdarbības uzsākšanai (14.). Rodas neatbildēti jautājumi - kādi motīvi vadīja tos 17 bezdarbniekus, kas tomēr riskēja un pieteicās šim pasākumam? Kas atturēja pārējos? Vai pie vainas ir mūsdienu likumdošanas sistēma vai arī cilvēkiem ir zudusi ticība sev, saviem spēkiem, savai profesionalitātei?

Darba aizsardzības jomā uzraudzību un kontroli Latvijā veic VDI. Analizējot darba aizsardzību, svarīgi izpētīt tādu rādītāju, kā nelaiemes gadījumu skaits darbā. 2008. gadā Latvijā reģistrēti 1781 šādi negadījumi, no kuriem 144 jeb 8 % reģistrēti Latgalē. Savukārt 2009. gadā Latvijā reģistrēto nelaiemes gadījumu darba vietā skaits samazinājās par 33 % un saruka līdz 1194 negadījumiem. No tiem 174 reģistrēti kā smagi un 32- ar letālu iznākumu. Neskatoties uz to, ka kopējais negadījumu skaits darbā saruka,

Latgalē 2009. gadā reģistrēto negadījumu īpatsvars pieauga par 2 procentpunktiem un sastādīja 15 % no visiem Latvijā reģistrētajiem. Tāpat Latgalē, salīdzinot ar 2008. gadu, par 2 procentpunktiem palielinājās negadījumu īpatsvars, kuri reģistrēti kā smagi, un sastādīja 14 % no kopējā valstī reģistrētā skaita. Strauji kāpa Latgalē notikušo letālo gadījumu skaits - ja 2008. gadā Latgalē tikai 1 negadījums jeb 2 % no kopskaita Latvijā beidzās letāli, tad 2009. gadā to skaits pieauga līdz 5 un sastādīja jau 15 % no visu letālo gadījumu skaita Latvijā (15.). Statistikas dati liecina par to, ka nelaimes gadījumu skaitam darbā kopumā ir tendence samazināties, kas varētu būt skaidrojams ar to, ka arvien vairāk ir pieejama informācija par darba aizsardzības jautājumiem. Taču palielinājies Latgales reģiona īpatsvars kopējā ainā (1. tab.).

1. tabula

**Nelaiemes gadījumu darbā statistika Latgalē, Rēzeknē un Rēzeknes rajonā
2008. un 2009. gadā (15.)**

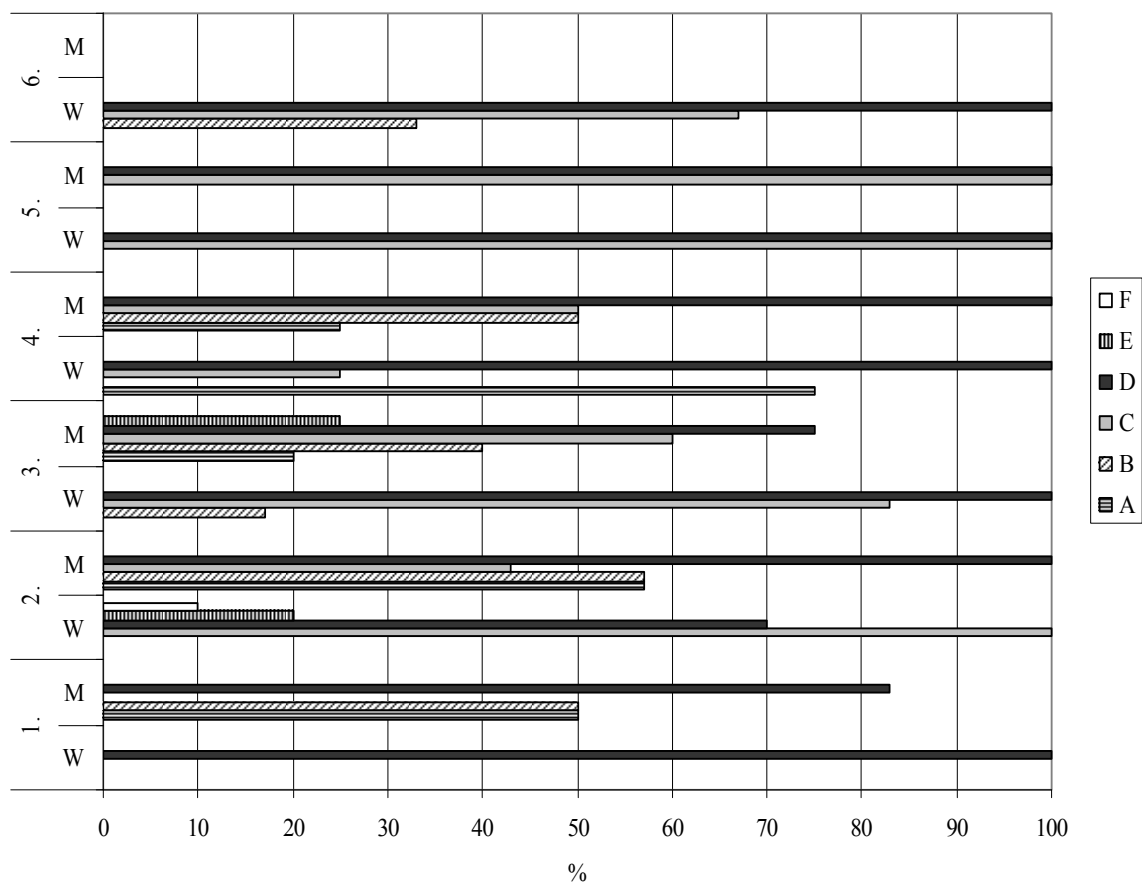
Rādītājs	Kopā		Tajā skaitā			
			Smagi		Letāli	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Nelaiemes gadījumi darbā Latgalē, % no kopskaita Latvijā	8	10	12	14	2	15
Nelaiemes gadījumi darbā Rēzeknes pilsētā, % no kopskaita Latgalē	6	21	0	12	0	0
Nelaiemes gadījumi darbā Rēzeknes rajonā, % no kopskaita Latgalē	15	9	10	8	0	20

Kā redzams tabulā, no visiem 2008. gadā Latgalē reģistrētajiem 144 negadījumiem darbā, 9 jeb 6 % reģistrēti Rēzeknes pilsētā un 21 jeb 15 % - Rēzeknes rajonā. Rēzeknes pilsētā neviens no tiem nebija smags vai letāls. 2009. gadā Latgalē reģistrēto nelaimes gadījumu skaits gada laikā samazinājās par 19 % un bija 117. Ja Rēzeknes rajonā negadījumu īpatsvars, salīdzinot ar 2008. gadu, samazinājās par 6 procentpunktiem, tad Rēzeknes pilsētā vērojama pretēja situācija – te vērojams straujš negadījumu īpatsvara pieaugums par 15 procentpunktiem, sasniedzot 21 % no Latgales nelaimes gadījumu kopskaita.

To var izskaidrot ar nepietiekošu darba pieredzi un lielāku darba drošības noteikumu neievērošanu ekonomiskās krīzes apstākļos. Procentuāli nelaimes gadījumi biežāk notiek to cilvēku vidū, kuriem ir mazs darba stāžs. Latvijā 65 % no visiem cietušajiem ir cilvēki ar darba stāžu līdz 3 gadiem, liels nelaimes gadījumu skaits ir arī darbinieku vidū ar stāžu 4 – 10 gadi, bet sākot ar darba stāžu no 11 gadiem, darbā cietušo skaits strauji sarūk. Kā galvenais nelaimju rašanās iemesls tiek minēta nedroša cilvēka rīcība,

pārsvārā – darba drošības noteikumu vai instrukciju neievērošana (15.). Līdzīga situācija vērojama arī Rēzeknē. Rodas jautājums – kāpēc cilvēki strādā, nepievērš uzmanību darba drošībai.

Aptaujas respondentu domas par darba drošības nozīmi un rīcību pārkāpumu gadījumā atkarībā no dzimuma un ģimenes stāvokļa atspoguļotas 1. attēlā. Var secināt, ka, piemēram, sievietēm, kas dzīvo ar dzīvesbiedru, un vīriešiem, kuri dzīvo ar vecākiem vai citiem radiem, darba drošības pasākumu esamība ir mazsvarīga vai vienaldzīga. Ģimeņu cilvēki, kuru apgādībā atrodas mazi bērni, biežāk izsaka aizrādījumus darba devējam (īpašniekam vai vadītājam) vai citam darbiniekam (kolēģim) darba drošības pārkāpumu gadījumā.

1. attēls. **Darba drošības nozīme un rīcība darba drošības pārkāpumu gadījumā Rēzeknes bezdarbnieku skatījumā 2010. gadā.**

Apzīmējumi: 1) ģimenes stāvoklis apzīmēts ar: 1 – viens, 2- precējies(-usies), dzīvo ar dzīvesbiedri(-u), 3 – dzīvo ar citiem radiem (vecākiem, brāļiem/māsām u.c.), 4- dzīvo ar dzīvesbiedru(-i) un bērniem līdz 18.g.v., 5 - dzīvo ar citiem radiem (vecākiem, brāļiem/māsām u.c.) un bērniem līdz 18 g.v., 6- cits variants (viena ar maziem bērniem); 2) dzimums: W – sievietes, M- vīrieši; 3) bezdarbnieki, redzot darba drošības pārkāpumu: A - aizrādīja darba devējam (vadītājam), B - aizrādīja darbiniekam (kolēģim), C- klusēja; 4) darba drošība: D- ir ļoti svarīga, E - ir mazsvarīga, F - ir vienaldzīga.

Piezīme. A, B un C atbildes ir tikai respondentiem, kuri saskārušies ar darba drošības pārkāpumiem darbā.

Tikai 7 % respondentu darba drošības nozīme likās mazsvarīga vai pat vienaldzīga, pārējie atzīmēja, ka viņiem ir ļoti svarīgi, lai darba drošība tiktu ievērota. Pētījumā tika konstatēts interesants fakts un radās jautājums – ja 93 % respondentu darba drošība ir ļoti svarīga, kāpēc viņi klusē un neaizrāda nedz darba devējam, nedz darbabiedriem, jo 64 % aptaujāto respondentu, redzot pārkāpumus darba aizsardzības jomā, klusēja un neaizrādīja. Kā galvenie iemesli, kāpēc netika aizrādīts darba devējam vai citam darbiniekam, tika minēti, ka tā rezultātā samazinās algas, atlaidīs no darba u.c. Savukārt, pārējie 36 % respondentu viņiem aizrādīja, kad redzēja pārkāpumus, jo pārkāpēji apdraudēja gan sevi, gan apkārtējos. Aizrādījumus biežāk izteica vīrieši – 52 % no aptaujātajiem šī dzimuma pārstāvjiem, kuri saskārās ar darba drošības pārkāpumiem, bet no aptaujātajām attiecīgās grupas sievietēm aizrādīja tikai 33 %. Kāpēc cilvēki baidās runāt ar darba devējiem par darba aizsardzības jautājumiem, ja viņiem ir tiesības uz drošu darba vidi? Atbilde uz šo atbildi droši vien atrodama citā pētījuma rezultātā – 28 % aptaujāto ir saskārušies vai arī ir dzirdējuši, ka darba devējs aizrāda darbiniekam vai pat viņu atļau, ja tiek pārkāpti darba aizsardzības noteikumi. Un nebūt ne visi no šiem respondentiem ir pārliecināti, ka pie vainas bija reāls darbinieka pārkāpums. Jāatzīmē, ka ar darba aizsardzības pārkāpumiem bija saskārušies 46 % aptaujāto bezdarbnieku.

2010. gadā Latvijā veiktajā pētījumā darba aizsardzības speciālisti izdalīja piecus biežāk minētos riska faktoros darba vietā: darbs piespiedu pozā (89% no visiem respondentiem), paaugstināts redzes sasprindzinājums (78,6%), smagu priekšmetu nešana vai pārvietošana (76,7%), mehāniskas dabas riski, strādājot ar darba aprīkojumu (70%) un psihoemocionālie riska faktori (garas darba stundas, stress) (68,1%) (4., 58.). Psihosociālie faktori un stress darbā kalpo par vienu no galvenajiem iemesliem, kāpēc zūd darba efektivitāte. Eiropā un citās attīstītajās valstīs veiktie pētījumi liecina, ka stress var būt par iemeslu 50 – 60 % darba dienu zudumam. Lielā daļā valstu vidējais stresa līmenis pēdējo gadu laikā ir palielinājies (16.).

2009. gadā, salīdzinot ar 2006. gada pētījumu, stresa ietekme samazinājusies par 12,1 % (4.,58.;16.). Tas liecina, ka cilvēki Latvijā ir pielāgojušies straujajam dzīves un ekonomikas ritmam un vairs tik stipri neizjūt stresu un virsstundu darbu uztver kā pašsaprotamu.

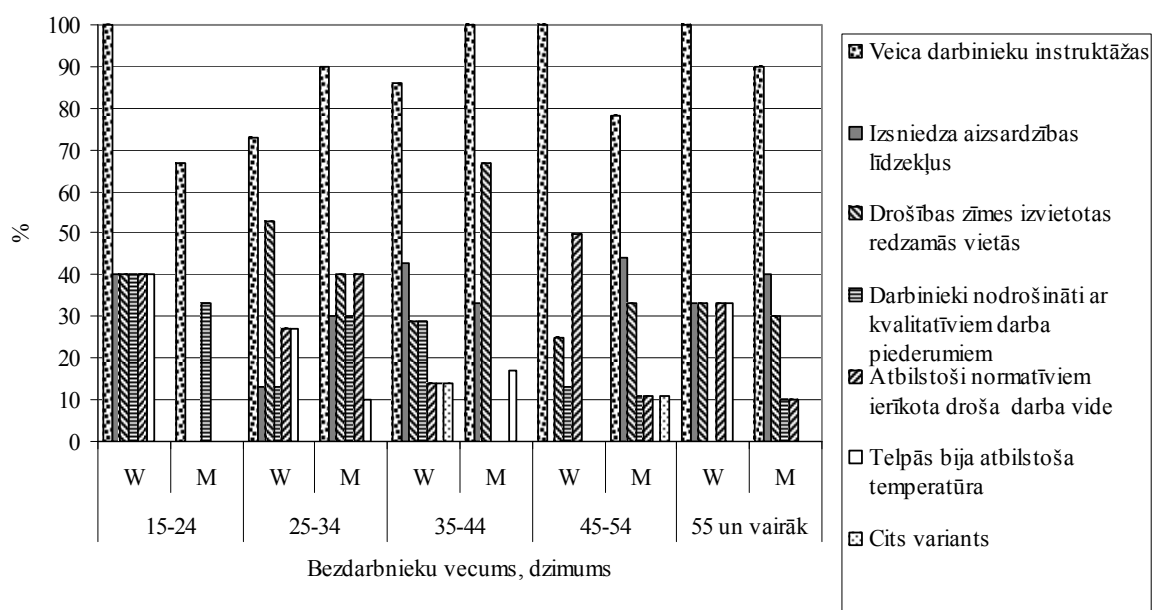
Autoru veiktajā pētījumā redzams, ka 12% aptaujāto bezdarbnieku saskārās ar problēmu, kad darbā netika izsniegti aizsardzības līdzekļi. Tas ir biežāk, nekā 2010. gadā Latvijā veiktajā pētījumā, kurā tikai 4 % respondentu saskārās ar šo problēmu (4., 36.).

20 % aptaujāto 2010. gada pētījumā uzsvēra neapmierinātību ar darba vidi, jo saskārās ar dažādiem kaitīgiem riska faktoriem (4., 36.). Savukārt autoru veiktajā pētījumā redzams, ka bezdarbnieku vidū neapmierinātība ar darba vidi atkarībā no izglītības un darba stāža variē 10% – 56 % robežās.

Vislielāko neapmierinātību ar šo faktoru izsaka sievietes ar augstāko izglītību (56% no attiecīgajā grupā aptaujātajām) un sievietes ar darba stāžu 1 – 10 gadi (40% – 46%). Vīriešu saskarsme un neapmierinātība ar neatbilstošu darba vidi nemainās atkarībā no izglītības, tā visās grupās variē 31% – 33% robežās.

Uz anketas jautājumu, kā izpaudās darba aizsardzības pārkāpumi, atbildēs kā iemesli tika minēti: darbs ilgstoši vienā pozā; drošības zīmes bija tikai daļēji redzamas; neatbilstoša temperatūra; psiholoģiskais faktors – stress, ilgstošas darba stundas, tehnika bija neatbilstošā stāvoklī; nebija aptiecinātas, ugunsdzēsamā aparāta.

Darba aizsardzības pasākumu kopums, ko ievēroja darba devējs, redzams 2. attēlā.

2. attēls. **Darba aizsardzības pasākumu komplekss bezdarbnieku skatījumā, ko ievēroja Rēzeknē 2010. gadā.**

Apzīmējumi: W-sievietes, M- vīrieši.

Darba drošības instruktažas ir faktors, ko visbiežāk piemin visas respondentu grupas neatkarīgi no dzimuma, izglītības un darba pieredzes. Arī 2010. gadā Latvijā veiktajā pētījumā 89% respondentu atzina, ka darba vietās tika veiktas darba drošības instruktažas (4., 94.).

Pārrunās atklājās, ka daudziem nav pilnīgas izpratnes, kā tieši izpaužas darba aizsardzības pasākumi. Daudzi bezdarbnieki uzskatīja - ja darba devējs veic instruktažas (par ugunsdrošību, darba drošību u.c.) un izsniedz individuālos aizsardzības līdzekļus, tad viņš savus pienākumus darba aizsardzības jomā ir izpildījis. Bet pārējais paliek darbinieku rokās, par

drošību darba vietā viņiem jāatbild pašiem – ievērojot instrukcijās noteikto, lietojot aizsardzības līdzekļus un uzmanīgi strādājot ar tehniku.

Pēc Latvijā veiktā pētījuma datiem izriet, ka būtiski labāka situācija bija vērojama uzņēmumos, kurus apsekojusi VDI, tāpēc tās preventīvā darbība ir uzskatāma par vienu no svarīgākajiem resursiem situācijas uzlabošanā (4., 107.). Arī autoru aptaujāto bezdarbnieku vidū tika minēts, ka darba devēji sāk pastiprināti pievērst uzmanību darba aizsardzības pasākumiem tikai tad, kad gaidāmas pārbaudes.

No visu autoru pētījuma respondentu skaita 63 % bezdarbnieku darba aizsardzības situāciju uzņēmumos vērtē kā vidēju (apstiprinot izlases robežklūdas aprēķinos izvirzīto hipotēzi), 22 % uzskata, ka tā ir laba un tikai 3 %, ka ļoti laba. Negatīvu vērtējumu piešķīra 12 % respondentu, tai skaitā 4 % darba aizsardzību vērtēja kā ļoti zemu un 8 % kā zemu. Tātad apstiprinās arī atbildes variantu variācijas hipotēze.

Lai novērstu nelaimes gadījumus darbā un arodslimības, viens no būtiskākajiem faktoriem ir izglītoti un zinoši nodarbinātie. Lai gan pēdējo 10 gadu laikā Latvijā ir izdoti daudzi informatīvi skaidrojošie materiāli, tomēr sabiedrība nav pietiekami informēta par Darba aizsardzības likumu, par darba vides riska novērtējumu un citām normatīvo aktu prasībām. Diemžēl jau 2006. gadā Latvijā veiktā pētījuma laikā tika secināts, ka tradicionālie informācijas izplatīšanas veidi (drukātie materiāli, semināri, kursi u.c.) nav sasnieguši mērķi (4., 111.). Arī Rēzeknē veiktā pētījuma rezultāti parāda, ka bezdarbnieki nav pietiekami informēti šajā jomā. Viņi darba aizsardzības (drošības) pasākumu kopumu uztver ļoti šaurā spektrā (individuālie aizsardzības līdzekļi, smagumu celšana), tomēr darba vides riska faktoru ir ļoti daudz (psihoemocionālie, ergonomiskie u.c.), bet cilvēki zina tikai nelielu to daļu.

Pētījumā redzams, ka 47 % Rēzeknes bezdarbnieku pēdējo divu gadu laikā apmeklēja dažādus kursus, izmantoja apmācības iespējas un, vēl pirms nokļūva bezdarbnieka statusā, bija uzsākuši sevis pilnveidošanu un izglītošanos. Tas liecina par to, ka pieaug prasības pret darbinieku profesionalitāti un cilvēkiem ir arvien grūtāk apmierināt darba devēju prasības. Cilvēki, kuri iziet kursus, dara to sevis kā personības pilnveidošanās pēc, bet ne tāpēc, ka ticētu, ka tie palīdzēs integrēties darba tirgū. Iespējams, tas ir vēl viens skaidrojums tam, kāpēc Rēzeknē ir tik augsts bezdarba līmenis – cilvēki nejūtas droši un baidās izmantot savas potenciālās spējas. Uz jautājumu, vai šajosursos viņi tika iepazīstināti ar darba drošības pasākumiem, 75 % bezdarbnieku atbildēja apstiprinoši. Starptautiskā Darba organizācija (ILO) savā ziņojumā īpaši uzsver informācijas apmaiņas nozīmīgumu, darba drošības un iespējamo risku jautājumos, un piedāvā veikt to gan valsts, gan starptautiskā līmenī, īpaši uzsverot interneta nozīmi un lomu informācijas apmaiņas jautājumos (15.).

Latvijā 2010. gadā veiktais pētījums precīzi atklāj Latvijas ekonomikas lejupslīdes radītās sekas: nelegālo nodarbinātību, slēptus nelaimes gadījumus, zināšanu un izpratnes trūkumu par darba aizsardzības jautājumiem gan no darba devēju, gan nodarbināto puses (4., 5.). Kopumā situācija Latvijā darba aizsardzības jomā pēdējo piecu gadu laikā lēnām un pakāpeniski ir uzlabojusies, tomēr nepietiekami strauji, lai sasniegtu Darba aizsardzības jomas attīstības pamatnostādnes 2007.– 2013. gadam izvirzītos politikas rezultatīvos rādītājus (4., 105.).

Autoru veiktās aptaujas laikā radās daudz jautājumu, kuru precīzai noskaidrošanai un diagnostikai nepieciešams veikt daudz plašāku pētījumu, ietverot tajā arī darba devēju aptauju, lai noskaidrotu, kas tieši veicināja tādas situācijas rašanos, kad darbā neievēro darba aizsardzības noteikumus un neveic attiecīgos pasākumus, kā arī darbinieki nav informēti vai tikai daļēji vai formāli ir informēti par savām tiesībām un pienākumiem, kā arī darba devēja pienākumiem darba aizsardzības jomā. Tāpat būtu jāpaplašina pētījums par bezdarbnieku motivāciju ievērot personīgo drošību darbavietā. Tas ir svarīgi, lai varētu izglītēt nākošos darba ņēmējus un darba devējus.

Galvenie secinājumi

1. Rēzeknē ir ļoti augsts bezdarba līmenis. Pamatojoties uz NVA datiem, gandrīz ceturtdaļa ekonomiski aktīvo Rēzeknes iedzīvotāju ir bezdarbnieki. NVA realizē dažādus projektus, piedāvājot bezdarbniekiem veselu virkni pakalpojumu, lai viņiem būtu vieglāk integrēties darba tirgū. Viens no NVA sniegtajiem pakalpojumiem ir palīdzība uzņēmējdarbības uzsākšanai, kam NVA sniedz informatīvu un finansiālu palīdzību. Piemēram, Latvijā ir daudz neizmantotu, auglīgu zemju un to apstrāde veicinātu tautsaimniecības attīstību.
2. Bezdarbnieku uzņēmējdarbības uzsākšana nelielu lauksaimniecības uzņēmumu veidā vērtējama pozitīvi arī no darba aizsardzības puses, jo, pamatojoties uz VDI datiem, tieši mazajos (līdz 5 darbiniekiem) uzņēmumos un lauksaimniecības darbinieku vidū ir vismazākais nelaimes gadījumu skaits darba vietā.
3. Pastāv uzskats, ka motivējošais spēks samazinās, ja vajadzības tiek pārmērīgi apmierinātas. Iespējams, ar to arī skaidrojams, kāpēc bezdarbnieki neuzsāk uzņēmējdarbību. Viņiem viss tiek piedāvāts – informācija, finansiālais atbalsts un pārējie resursi, kas vērtējams kā pārmērīgs piedāvājums.
4. Rēzeknes un Rēzeknes novada bezdarbnieku aptaujā atklājās, ka lielākajai daļai respondentu droša darba vide ir svarīga. Tajā pašā laikā vairāk kā puse aptaujāto respondentu, redzot pārkāpumus darba aizsardzības jomā, bija klusējuši un neaizrādīja par tiem darba devējam vai citam darbiniekam, jo baidījās zaudēt darbu.

5. Vislielākā neapmierinātība ar neatbilstošu darba vidi bija sievietēm ar augstāko izglītību un mazu darba stāžu, savukārt vīriešu domas būtiski neatšķirās atkarībā no darba stāža vai izglītības. To, kādus darba aizsardzības pasākumus ievēro darba devējs, visbiežāk pamana respondenti 25 – 34 gadu vecumā.

Priekšlikumi un idejas

1. Daudziem bezdarbniekiem nav pilnīgas izpratnes par to, ko sevī ietver darba aizsardzības pasākumi un viņi pieļauj minimālu darba devēju lomu drošas darba vides nodrošināšanā, uzsverot, ka galvenais atbildīgais par drošu darba vidi ir pats darbinieks. Tāpēc nepieciešams veikt paplašinātu darba aizsardzības pasākumu reklamēšanu, piemēram, izmantojot plašsaziņas līdzekļus.
2. Daļa Rēzeknes pilsētas un novada bezdarbnieku varētu uzsākt uzņēmējdarbību bioenerģijas ražošanā. Neapstrādātajās augsnēs būtu iespējams audzēt enerģētiskos augus, piemēram, miežabrāli un sējas kaņepes, līdz ar to samazinot meža koksnes patēriņu. Šāda veida uzņēmējdarbība būtu labvēlīga arī no darba drošības viedokļa.
3. Jānoskaidro, kāpēc daudzi bezdarbnieki (un ne tikai) neuzsāk uzņēmējdarbību un kāpēc liela daļa strādājošo neievēro darba drošības pasākumus - vai tas ir skaidrojams ar motivāciju, likumdošanu vai ar kādu citu faktoru. Nepieciešams paplašināt pētījumu, lai noskaidrotu šos jautājumus.

Pateicības

Autori izsaka pateicību Nodarbinātības valsts aģentūras Rēzeknes filiāles darbiniekiem par palīdzību un iespēju veikt bezdarbnieku aptauju.

L. Poiša pateicas ESF projektam „Cilvēkresursu piesaiste atjaunojamo enerģijas avotu pētījumiem”, Vienošanās Nr. 2009/0225/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/129 par sniegto atbalstu rakstam nepieciešamās informācijas sagatavošanā.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Atjaunojamo energoresursu izmantošanas pamatnostādnes 2006.-2013. gadam. MK 2006.g. 31.okt. rīkojums Nr. 835.
2. ADAMOVIČS, A., AGAPOVS, J., ARŠANICA, A. u.c. *Enerģētisko augu audzēšana un izmantošana*. Valsts SIA „Vides projekti”, 2007. 190 lpp.
3. ARHIPOVA, I., BĀLIŅA, S. *Statistika ekonomikā*. Rīga: Datorzinību centrs, 2003. 352 lpp.
4. *Darba apstākļi un riski Latvijā 2009.-2010.* Pasūt. Latvijas Darba devēju konfederācija. Rīga, 2010. 122 lpp.
5. *Energy from field energy crops – a handbook for energy producers*. MTT Agrifood Research Finland, 2009, 60 p.
6. GOŠA, Z. *Statistika*. Rīga: Izglītības soļi, 2003. 334 lpp.
7. IVANOVA, K., ULNICĀNS, E. Grāmatveža ētika Rēzeknes grāmatvežu un darba devēju skatījumā 2008. – 2009. gadā. *Tautsaimniecības attīstība: problēmas un*

- risinājumi. *Studentu un docētāju 11. zinātniski praktiskā konference. 2009.gada 28. maijs. Rakstu krājums*. Rēzekne: RA izdevniecība, 2010. 41. – 48.lpp.
8. *Karjeras iespēju izpēte*. Metodiskais palīglīdzeklis skolotājiem/klašu audzinātājiem profesionālās orientācijas darbā. Rīga: Profesionālās izglītības attīstības programmu aģentūra, 2003.62 lpp.
 9. KRASTIŅŠ O. *Statistika un ekonometrija*. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 1998.436 lpp.
 10. POIŠA, L., ADAMOVIČS, A. Hemp (*Cannabis sativa L.*) as an Environmentally Friendly Energyplant. *RTU zinātniskie raksti. 13. sēr., Vides un klimata tehnoloģijas.5. sēj.,2010, 80.-85. lpp.* Pieejas veids: <https://ortus.rtu.lv/science/lv/publications/9742>
 11. POIŠA, L., ADAMOVIČS, A., STRAMKALE, V. Miežabrāļa (*Phalaris arundinacea L.*) alternatīvās izmantošanas iespējas. *Cilvēks. Vide. Tehnoloģijas: 14. starptautiskās studentu zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums 2010. gada 22. aprīlis*. Rēzekne: RA izdevniecība, 2010. 266. - 273. lpp.
 12. RAŠČEVSKA, M. *Psiholoģisko testu un aptauju konstruēšana un adaptācija*. Rīga: RaKa, 2005. 279 lpp.
 13. *Miežabrāļa audzēšana enerģētiskām vajadzībām* [tiešsaiste]. SIA “Latgran” dati [atsauce 2009. g. 13. sep.]. Pieejas veids <http://www.latgran.com/index.phd?lang=lv&id=5>
 14. *Reģistrētais bezdarba līmenis Latvijā* [tiešsaiste]. Nodarbinātības valsts aģentūras dati [atsauce 2010. g. 31. dec.]. Pieejas veids: <http://www.nva.lv/index.php?cid=6#bezdarbs>
 15. *VDI 2009. gada darbības publiskais pārskats* [tiešsaiste]. Valsts darba inspekcijas dati [atsauce 2010. g. 28. dec.]. Pieejas veids: http://www.vdi.lv/files/vdi_darbibas_parskats_2009.pdf
 16. Управление рисками и профилактика в сфере труда в новых условиях [tiešsaiste]. Доклад МОТ к Всемирному дню охраны труда – 2010 [atsauce 2010. g. 28. dec.]. Pieejas veids: <http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/moscow/areas/safety/docs/2010/report2010.pdf>
 17. Nodarbinātības valsts aģentūra. *Nepublicētie materiāli par 2010. gadu*.

Summary

In December 2010 the unemployment rate in Rezekne already reached 23% of the economically active population, which is extremely high, especially taking into consideration that the average unemployment rate in the country is - 14.3%. In Rezekne the unemployment rate has been much higher than in other major Latvian cities for years. Therefore, it is important to find out what its potential employees and employers (currently unemployed) think of the necessity and significance of the labour protection and practical use of various acquired skills.

For example, taking the advantage of the service offered by the State Employment Agency (SEA) – “Measures of starting up a business or self-employment”, many unemployed people could launch bio-fuel production. In Latvia there is a lot of unused agricultural land: according to the Rural Support Service information in 2010 – 361,000 ha. The unemployed can start a business of alternative bio-fuel production because the agricultural and small business employees have the lowest accident rates. It means that they start a business in the sphere, which is safe from the labour protection point of view as well as helps develop the economy of Latvia.

The purpose of the study is to evaluate business opportunities and statistics on work safety and the unemployed people's point of view on the necessity and use of labour protection. The study authors analyzed statistics on SEA project facilitating the process of starting up a business for the participants in Rezekne and Rezekne municipality (or *novads*) as well as analyzed the project results, the State Labour Inspection (SLI) data on accidents at work in Rezekne, conducted in Rezekne and Rezekne municipality in SEA registered the unemployed survey on labour protection issues and business opportunities, analyzed the survey results and compared them with other results of the research done in Latvia. The research was conducted with the help of questionnaires, using the mechanical, repeat sample. The main group of the survey were 8,982 registered unemployed people. The sample size was 76 unemployed. The questionnaires were distributed in proportion between genders (50/50). 38 men and 38 women were interviewed.

There is an opinion: the more the specific needs are satisfied, the smaller is the motivation. For example, it is confirmed by the statistics on the unemployed, who could start a business using the service offered by the SEA – “Measures of starting up a business or self-employment”, where the subsidy for starting up a business of 2,000 LVL was awarded and for the first 6 months the participants were offered the salary. However, after the appropriate training many of the unemployed did not use this opportunity. Statistics shows that in areas related to business 204 unemployed in Rezekne have general education and only 18 of them submitted projects to start a business.

In 2008 144 work accidents were registered: 9 or 6% registered in Rezekne and 21 or 15% - Rezekne district. In 2009 the number of accidents in Latgale decreased by 19% and reached – 117.

If we compare the accident rate in Rezekne district in 2008, it dropped by 6 per cent, but in Rezekne a completely opposite situation was observed – an increase in 15 per cent, reaching 21% of the total number of accidents in Latgale. The largest part of the accidents was related to people having little work experience. 65% of all victims were people with the length of service up to 3 years, a large number of accidents happened to employees with the length of service from 4 to 10 years, but starting from the length of service of 11 years the number of accidents at work declined rapidly.

7% of the respondents think that work safety is not essential. The study discovered an interesting fact and one significant question emerged: 93% of the respondents believe that labour right protection is important and 64% of the respondents witnessed breaches of the labour protection remaining silent. Why did they keep silence? The main reasons for keeping silence were the following threats - if they had objected, the result would have been the reduction of their wages, dismissal and other unpleasant outcomes. 52% of the respondents who witnessed violations of the occupational health and safety were men, only 33% were women. 28% of the respondents experienced or heard about the fact that their employer had reprimanded or even dismissed an employee breaching the labour protection rules.

The number of the unemployed dissatisfied with the working environment, depending on education and length of service, varies from 10 to 56%. The highest dissatisfaction caused by these factors was noticed among women with higher education (56% of the respondents) and women with the length of service 1-10 years (40 - 46%). Men's dissatisfaction with their inadequate work environment does not change depending on the education. All of the data on groups shows the result from 31 to 33%. 63% of the unemployed assessed the labour protection situation in companies as average, 22% considered it to be good and only 3% - as very good. The negative assessments were

given by 12% of the respondents (4% - very low and 8% - low). 54% of the interviewed unemployed had not experienced any violations of labour protection rights.

Many unemployed do not have complete understanding of the meaning of health and safety issues at work and they leave their employer an insignificant role in providing safe work environment, emphasizing the fact that the primary responsibility is the employee's own actions. Therefore, it is necessary to extend the publicity activities on health and safety issues at work, for instance, using the main means of communication.